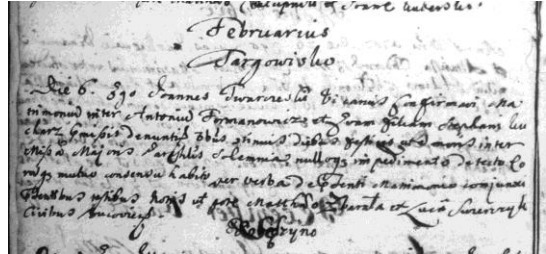

Antoni Formanowicz alias (*Pierwszy*)*Grosz* (1680-1732)

Antoni Formanowicz był pierwszą osobą noszącą to nazwisko, która pojawiła się w archiwalnych księgach pochodzących z Buku^{1,2}. Ta najstarsza wzmianka to akt zawarcia związku małżeńskiego przez Antoniego Formanowicza i Ewę, córkę Stefana Kucharza (patrz fot. 1). Oboje narzeczeni mieszkali na przedmieściu Buku zwanym Targowiskiem, a ślub odbył się 6 lutego 1703 roku. Świadcami zostali dwaj obywatele bukowscy: Maciej Zbarata i Łukasz Świerczyk³. Antoni w dniu ślubu był mężczyzną dorosłym i zakładam, że miał ponad 20 lat. Urodził się zatem około roku 1680 lub nawet wcześniej. Był rzemieślnikiem. Wynika to z niejszego dokumentu zgonu. W dniu ślubu mógł być czeladnikiem w swoim zawodzie, bo ci przed zdobyciem tytułu mistrza zobowiązani byli do ożenku.

1. Akt ślubu Antoniego i Ewy z 6 II 1703 r.

Rok później, w kwietniu 1704 roku Antoni Formanowicz został świadkiem na ślubie Walentego, syna Antoniego Mazurowicza ze Żnina, z Zofią o nieznanym nazwisku, prawdopodobnie z Buku⁴. Antoni ma tu dodane łacińskie określenie *incola*^{5,6}. Antoni i Ewa Formanowiczowie mieli siedmioro znanych obecnie dzieci. Najpierw dwie córki: Katarzynę (*2.11.1703) i Ewę (*11.02.1705) urodzone na Targowisku. Kolejna Jadwiga (*9.10.1707) urodziła się w Otuszu leżącym kilka kilometrów od Buku. Dwaj synowie: Walenty (*9.02.1710) i Wojciech, zapisany jako *A[da]lbertus* (*17.04.1713), urodzili się w Dobieżyńcu – wiosce leżącej nieopodal Buku. Prawdopodobnie tam też ok. 1715 roku urodził się Jan⁷. Trzeci syn Antoniego i Ewy w czasie nauki rzemiosła został dwukrotnie zapisany jako *rodzony brat Walentego Formanowicza* (u którego zresztą terminował)⁸. Najmłodsza Katarzyna urodziła się w 22.02.1718, już po powrocie rodziny Formanowiczów na Targowisko⁹.

Wspomniane wyżej zmiany miejsca zamieszkania rodziny Antoniego i Ewy mają związek z wyjątkowym okresem, w którym rodziły się ich dzieci. Po trudnym czasie potopu szwedzkiego, na skutek kolejnej wojny ze Szwedami, pojawiła się epidemia dżumy. W latach 1709-1710 ubytek ludności w

¹ Zapisy w bukowskich księgach metrykalnych rozpoczynają się od 1701 roku (księgi ochrzczonych i zaślubionych) i od 1686 roku (księga zmarłych)

² W drugiej połowie siedemnastego stulecia w Buku mieszkali osoby posługujące się nazwiskiem „Formanek” (Furmanek). Świadczą o tym zapisy z ksiąg parafii w Grodzisku. Znalazłem tam metrykę chrztu córki szewca Grzegorza Furmanka z Buku, który zamieszkał w Grodzisku. Jego żoną była Regina. Dziewczynkę ochrzczono 13 czerwca 1669 roku. Dwa lata później w księdze rzeźników bukowskich zapisano ucznia o imieniu Franciszek, syna Jana Kulawego Formanka z Buku. Z kolei w bukowskiej księdze poboru szosu z lat 1589-1594 przez pierwsze dwa lata zapisywano Jana Furmana mieszkającego na Targowisku.

³ AAP, Buk, *Liber Copulatorum* 1701-1708, s. 9.

⁴ AAP, Buk, *Liber Copulatorum*. 1701-1708, s. 12. Ślub zawarli w dn. 6 kwietnia: Walenty, syn Antoniego Mazurowicza ze Żnina i wdowa Zofia. Drugim świadkiem był Paweł Jadamowicz – obywatel bukowski.

⁵ *Słownik łacińsko-polski*, Plezia M. (red.), Warszawa 2007, t. 3: I-O, s. 92: *Incola* -ae m. rzadko f. (od *incolere*), mieszkaniec, mieszkanka, 1) ten, kto gdzieś (tylko) bawi, zamieszkuje (w odróżnieniu od obywatela). Stąd 2) obcy, przybysz.

⁶ J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2006: *Incola*, -ae: 1) mieszkaniec miasta lub municypium, 2) osoba przebywająca czasowo, gość, 3) średn.: pl.: ludność zamieszkała w miastach nie mająca obywatelstwa miejskiego, 4) średn.: poddany, parobek.

⁷ W księdze chrztów parafii w Buku obejmującej lata 1709-1726, na stronie 29 – pomiędzy jej częścią lewą i prawą – istnieje 2-letnia luka w zapisach. Lewa strona kończy się na 13 listopada, a prawa (z numerem "29") zaczyna się od 7 października. Nieciągłość w zapisach dotyczy bez mała 2 lat. Lewa strona odnosi się do roku 1714, a prawa już 1716. Brak jest zapisów pomiędzy 13 listopada 1714, a 7 października 1716 roku. Przyjmuję, że Jan, syn Antoniego i Ewy urodził się w tym okresie, około 1715 roku.

⁸ Protokolarz Cechu Kołodziejów z Buku, APP, zespół 1302, sygn. 2, s. 36, 37.

⁹ AAP; Buk, *Liber baptisatorum* B 1701-1708, B 1709-1726.

Wielkopolsce sięgnął 50%¹⁰. Buk, który niewiele ucierpiał w czasie szwedzkiego najazdu, epidemii dżumy odczuł szczególnie boleśnie¹¹. Wymarło nie tylko wiele rodzin, lecz nawet całe wsie¹². W lipcu 1709 roku w księdze zgonów parafii bukowskiej zaprzestano odnotowywać zgony. Podano jedynie, że: *W tym miesiącu zakończył się w tej księdze zapis zmarłych z powodu wielkiego szaleństwa zarazy, która grasowała w Buku przez dwa lata, podczas której zmarło więcej niż 1.500 ludzi, w tym sześciu kapłanów*. Zaraza trwała do wiosny 1711 roku. Świadczy o tym kolejny po wyżej cytowanym zapis w księdze zgonów: *Nareszcie, po tak bezkrwawym spustoszeniu ludzi, boska srogość się już nie szerzy, a zwłaszcza miłosierdzie Najwyższego zsyła pogodę sprzyjającą zdrowiu i odrodzeniu ocalonych*. Przeważała w Kościele Parafialnym dnia 15 marca 1711 roku ceremonialnie odnowiono przyrzeczenia Boże i podziękowano zwłaszcza naszej Pani, która wszędzie spieszyła z udzieleniem nadprzyrodzonej Bożej łaski nie licznym mieszkańcom i parafianom ocalonym od zguby. Odtąd przez dwa okrągłe lata składać [się będzie] ofiarę za zglądzonych [przez zarazę], złożonych do wspólnego grobu, a nie zapisanych do Księgi Zmarłych. Ponadto należy przynajmniej nie zaniedbać by opisać i umieścić widoczną tablicę. Skutkiem epidemii była wielka migracja. W czasie nasilonej zarazy ludzie opuszczali miasta, a po jej wygaśnięciu osiedlali się – nie zawsze tam gdzie poprzednio. Uważam, że przeprowadzka Formanowiczów z Targowiska (Buku) do Otusza, a potem Dobieżyń, była zbawienna dla rodziny. Na podstawie szczegółowej analizy zapisów z księgi ochrzczonych parafii w Buku zauważyłem, że nie tylko rodzina Formanowiczów opuściła Buk w tym czasie. Także rodzina Tuliszków, *nota bene* zaprzyjaźniona z Formanowiczami, szczególnie w XIX w., wyjechała z Buku w 1707 roku Tuliszkowie wrócili dopiero w 1723. Było więcej takich rodzin. Wnioskuje z tego, że już w 1707 r., czyli na dwa lata przed wybuchem epidemii, niektórzy zauważali symptomy zbliżającego się kataklizmu i opuszczali zagrożone miasto.

W aktach chrztu trojga dzieci urodzonych w Otuszu i Dobieżyń Antoniego nazwano *Groszem*. Wcześniej, w latach gdy Antoni i Ewa mieszkali w Buku, używano wyłącznie nazwiska *Formanowicz*. Po powrocie do Buku (na Targowisko), w dniu 27 lutego 1718 roku, Antoni pojawił się jako świadek na ślubie Alberta Kuczyka i Reginy z obiema nazwami osobowymi: *Antoni Formanowicz alias Pierwszycy Grosz*¹³. Nasuwa się przypuszczenie, że osobom mieszkającym poza miastem (Bukiem) w początkach XVIII wieku „nie przysługiwało” nazwisko w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Nazywano ich wyłącznie przydomkami, w tym przypadku *Groszem*¹⁴. Był to początkowy okres wprowadzania nazwisk i na wsiach, poza szlachtą, były one jeszcze stosunkowo rzadkie¹⁵.

Przydomek Antoniego Formanowicza okazał się być niezwykle trwałym określeniem osoby. Zachował się także po jego śmierci. Walenty Formanowicz, syn Antoniego, wraz ze swoją starszą siostrą Ewą (żoną Jana Boińskiego), w dn. 22 grudnia 1735 roku zostali rodzicami chrzestnymi Ewy, córki pracowniczego chałupnika Błażeja o nazwisku Noga i Reginy, małżonków z Pawłówka koło Buku. Zapisu dokonał ks. Tomasz Bilski¹⁶. Walenty w zapisie tego chrztu posiada nazwisko *Groszewicz*, czyli syn *Grosza* (Antoniego Formanowicza *alias Grosza*). Antoni był zatem *Pierwszym Groszem*, a jego syn Walenty *Groszem* „wtórym”. Tu tkwi wyjaśnienie przymiotnika „pierwszy”. W akcie ślubu Walentego pochodzącym z dn. 17 stycznia 1736 roku, pojawia się znów przydomek jego ojca: *Valentinus, filius Antonij Formanowicz alias Grosz, civem Bucoviensis*. Zapisu dokonał również ks. Bilski¹⁷. W tym samym roku, 22 października, w zapisie chrztu Jana Franciszka Formanowicza, pierworodnego syna Walentego i Reginy – wnuka Antoniego *alias Pierszego Grosza* – posłużono się kolejny raz przydomkiem nieżyjącego już od

¹⁰ Czwojdrak T. *Przemysł w latyfundium biskupstwa poznańskiego od XVI – XVIII wieku* (Z dziejów wsi polskiej), Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, 1964, T.20, s. 3–38.

¹¹ Sobisiak Walerian, *Rozwój latyfundium biskupstwa poznańskiego w XVI do XVIII wieku*, Poznań 1960.

¹² W czasie epidemii z lat 1709-1711 Wielka Wieś (obecnie przemieście Buku) wyludniła się całkowicie. Pozostała po niej jedynie nazwa i miejsce. Zob.: AAP, *Capitula Posnaniensis* (CP) 135. s. 28.

¹³ AAP, Buk, *Liber Cop.* 1709-1726, s. 13.

¹⁴ Podobne zjawisko zauważyła prof. Ewa Woźniak: „Warianty [nazwisk zakończonych] na *-ek, -ik (-yk), -czyk, -ka* notujemy w grupie nazwisk, których nosicielami są mieszkańcy wsi. Natomiast wśród mieszkańców „*oppidi Pabianice*” [miasta] częstsze stają się od początku XVIII w. nazwiska na *-owicz(z)* i *-ski*” [w:] *Sposoby identyfikowania osób w dwóch pabianickich księgach cechowych (XVI–XVIII w.)*, „*Onomastica*” XLVI, 2001.

¹⁵ Tadeusz Skulina, *O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku*, [w:] *Onomastica*. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu. T. XXXIII, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław: 1989, s. 183-208.

¹⁶ AAP, Buk, *Liber Baptisatorum* 1726-1743, s. 135.

¹⁷ AAP, Buk, *Liber Cop.* 1728-1743, s. 16.

czterech lat dziadka. Tym razem w wersji zdrobniejszej, nadanej jego synowi: *Groszyk*. Zapisu dokonał kolejny raz ks. Tomasz Bilski¹⁸. Jednak w późniejszych latach Walenty powrócił do swojego nazwiska. Już przy chrzcie Michała w dn. 10 maja 1741 r. ks. Józef Falarkowicz zapisał jedynie nazwisko *Formanowicz*¹⁹. Podobnie jest w aktach chrztów kolejnych dzieci Walentego. Także we wszystkich zapisach z księgi cechu kołodziejów w Buku, rozpoczynających się od 1732 r. Walenty, jego brat Jan, ich rodzice, oraz syn Walentego, również Jan, występują jedynie jako Formanowiczowie²⁰.

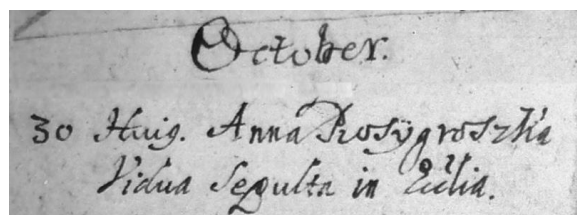
Poniżej przedstawiam opinię p. dr Małgorzaty Magda-Czekaj z Pracowni Antroponimicznej w Zakładzie Onomastyki Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, dotyczącą brzmienia przydomku Antoniego.

Antoni alias Pierwszygrosz Formanowicz (1680). W dokumentach został zapisany Pierwszygrosz, ponieważ był bardziej znany z określenia przezwiskowego. W okresie formowania się nazwiska (XVI-XVIII w.) osoby mające dwa człony identyfikacyjne (tu człon przezwiskowy i człon patronimiczny) często nie mogły zdecydować się, który człon ma stać się tym bardziej oficjalnym, czyli nazwiskiem i używały obu. Ta dwoistość określeń trwała do początku XIX wieku, ustąpiła dopiero w drugiej połowie XIX stulecia.

„Pierwszygrosz” jest zestawieniem składającym się z dwóch członów. Człon pierwszy: pierwszy - jest liczebnikiem porządkowym (od liczebnika głównego „jeden”) + człon drugi - grosz „pieniądz”. Nazwa Pierwszygrosz jest określeniem przezwiskowym, które mogło określać kogoś, kto miał takie powiedzenie „pierwszygrosz”, zarobił pierwsze pieniądze i coś z nimi zrobił, itp. Trudno jest ustalić motywację tego przezwiska nadaną osobie w XVII wieku. Przewisko jest określeniem indywidualnym, przyporządkowanym tylko jednej określonej osobie (tu Antoniemu) i w określonym czasie. Następne osoby będą tę nazwę (może jako nazwisko) tylko dziedziczyły bez nacechowania emocjonalnego.

Tego typu przezwisko czyli „przemianek” nadawane było często czeladnikom po ich wyzwoleniu z terminu (nauki rzemiosła). Pisze o tym szeroko prof. Jan Ptaśnik w swojej książce „Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce” (s. 116). Przewiska takie nadawane przez kolegów („towarzyszów”) czeladników z cechu, podlegały akceptacji cechmistrza i funkcjonowały na ogół jako ważniejsze od samego nazwiska. Z tego powodu statuty cechowe przestrzegały czeladź, aby owe przemianki były przyzwoite i skromne²¹. Z niedawnych jeszcze czasów pamiętamy osoby (szczególnie wśród rzemieślników), mające zwyczaj chuchania - „na szczęście”- na zarobiony danego dnia *pierwszy grosz*. Czy nie z takiego nawyku pochodziło przezwisko Antoniego Formanowicza?

Wspomniana wyżej trwałość przydomka Antoniego może wynikać z jego dawnego pochodzenia. W księdze zgonów parafii w Buku - czyli w najstarszym, jeszcze XVII wiecznym materialnie archiwalnym – odnalazłem zapis pochodzący z 30 października 1693 r., dokumentujący zgon wdowy Anny *Rosygrozki*, czyli byłej żony „ROSYGRO-SZA” (fot. 2)²². Abstrahując od znaczenia tej nazwy osobowej, należy wziąć pod uwagę fakt, że w całym zakresie objętym kwerendą, czyli w latach 1686-1750 (około 8.000 zapisów), nazwiskiem bądź przydomkiem o rdzeniu *grosz* posługiwał się wyłącznie Antoni Formanowicz i jego syn Walenty. Przypuszczam wobec tego, że owa Anna *Rosygrozka* mogła pochodzić z rodziny Antoniego, a nawet być jego matką²³.

2. Akt zgonu Anny „Prosygrozki” z 30 X 1693 r.

¹⁸ AAP, Buk, *Liber Bapt.* 1726-1743, s. 143

¹⁹ AAP, Buk, *Liber Bapt.* 1726-1743, s. 189

²⁰ APP, Zespół nr 1302, sygn. 2; Protokółarz cechu kołodziejów w Buku 1729-1766

²¹ Ptaśnik Jan, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1948.

²² Buk, *Liber Mortuorum* 1686-1748, s. 7, poz. 22/1693.

²³ Nazwisko *Grosz* (*Groszyk*, *Groszek*) pojawia się w *Liber Baptisatorum* z Buku, w kilku zapisach pochodzących z II połowy XVIII wieku (niezwiązanych z rodziną Formanowiczów). W 1765 Katarzyna *Groszkowa* została matka chrzestną dziecka urodzonego w Szewcach. W 1767 Tomasz *Groszek* z Daków został ojcem chrzestnym

Poznanie życia Antoniego Formanowicza okazało się możliwe dzięki licznym zapisom metrykalnym, w których został on wymieniony. Poniższa tabela przedstawia zmiany sposobu zapisu nazwiska i przydomka Antoniego w czasie jego życia, oraz sposoby określenia jego statusu społecznego.

Data	Księga	Rola Antoniego	Nazwisko	Status / przydomek	Autor zapisu
06.02.1703	LC	Pan młody	Formanowicz	brak	ks. Jan Twarczewski
06.11.1703	LB	Ojciec	Formanowicz	brak	ks. Maciej Grzęszeski
06.04.1704	LC	Świadek	Formanowicz	<i>incola</i>	ks. Piotr Hyncza
11.02.1705	LB	Ojciec	Formanowicz	brak	ks. Piotr Hyncza
09.10.1707 09.02.1710 17.04.1713	LB	Ojciec	Brak	} Grosz	ks. Jan Twarczewski ks. Łukasz Kurkiewicz ks. Marcin Fausman
03.07.1714	LC	Świadek	Furmanowicz	brak	ks. Marcin Fausman
10.02.1718	LC	Świadek	Formańczyk	<i>Civis Bucoviensis</i>	ks. Jan Twarczewski
22.02.1718	LB	Ojciec	Formańczyk	brak	ks. Maciej Wędrogowski
27.02.1718	LC	Świadek	Formanowicz	alias Pierwszygrosz	ks. Maciej Wędrogowski
styczeń 1720	LC	Świadek	Formanowicz	<i>Famatus</i>	ks. Maciej Tryszewski
24.01.1725	LB	Ojciec matki chrzestnej	Formanowicz	<i>Honestus</i>	ks. Antoni Wędrogowski
30.01.1730	LC	Ojciec panny młodej	Formanowicz	<i>Civis Bucoviensis</i>	ks. Tomasz Bilski
10.11.1732	LM	Zmarły	Formanowicz	<i>Famatus</i>	–
17.01.1736	LC	Ojciec pana młodego	Formanowicz	alias Grosz, <i>civis Bucoviensis</i>	ks. Tomasz Bilski

Użyte skróty: LB (*Liber baptisorum*) – księga ochrzczonych; LC (*Liber Copulatorum*) – księga zaślubionych; LM (*Liber Mortuorum*) – księga zmarłych

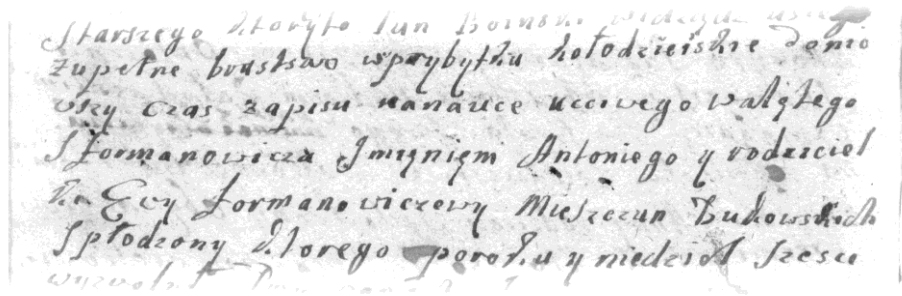
Z analizy przedstawionych zapisów nasuwa się wniosek, że przełomowym dla statusu społecznego i awansu zawodowego Antoniego Formanowicza był początek 1718 roku. W tym okresie Formanowiczowie powrócili na Targowisko. W lutym tego roku znajdujemy trzy zapisy, w których wspomniano Antoniego. Po pierwsze 10 lutego ks. Jan Twarczewski zapisał Antoniego jako *Formanczyka*, tytułując go przy tym *civis bucoviensis* (obywatel bukowski). Antoni złożył więc wcześniej (ale po 1714) przysięgę przed radą miasta, opłacił należną kwotę – a co dla nas najistotniejsze – był już wówczas mistrzem w swoim zawodzie i mógł prowadzić własny warsztat²⁴. Co ciekawe tenże sam ks. Jan Twarczewski, udzielając w 1703 r. ślubu Antoniemu i Ewie, zapisał nazwisko w brzmieniu poprawnym. W drugim zapisie z lutego 1718 r., 12 dni później, ks. Maciej Wędrogowski zapisuje Antoniego i Ewę także jako *Formanczyków* – rodziców chrzestnej Katarzyny. W trzecim zapisie, po kolejnych 5 dniach, ten sam ks. Wędrogowski w zapisie dotyczącym tym razem ślubu, odnotowuje Antoniego jako świadka poprawiając niejako i wyjaśniając jego personalia: *Antoni Formanowicz alias Pierwszygrosz*. W następnych zapisach z 1720 i 1725 r. Antoni Formanowicz jest już *famatus* i *honestus*. Tytułu *famatus* (*famosus* – sławetny) używano wówczas w zapisach metrykalnych dla określenia średniozamożnego rzemieślnika. Z kolei Kaletka tak pisze o osobach używających w owym czasie przymiotnika „sławetny”: „Wójt i ławnicy a także burmistrz z rajcami zażywali, kiedy innym mieszczanom przysługiwał epitet „uczciwy”, tytułu „sławetny”, gdy jednak z biegiem czasu i mieszczenie poczęli się stawać „sławetnymi”, zachowali członkowie władz miejskich dla siebie tytuł „zacnie sławetnych”²⁵. Określenia te potwierdzają fakt awansu społecznego Antoniego Formanowicza rozpoczętego najprawdopodobniej po jego powrocie z Dobieżyna i po powtórnym zamieszkaniu na Targowisku.

dziecka Wolniaków z Wojnowic. W 1775 Wawrzyniec Groszyk z Kozłowa ochrzcił córkę Mariannę. W 1793 owczarz Wojciech Grosz z Żegowa ochrzcił córkę Annę Helenę.

²⁴ Ptaśnik Jan, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1948.

²⁵ Kaletka Adam Henryk, *Z przeszłości miasta Wielichowa. 1429-1929*, Wielichowo 1929.

Ewa, druga córka Antoniego i Ewy Formanowiczów, w 1726 roku wyszła za kołodzieja Jana Boińskiego, późniejszego nauczyciela fachu najstarszego syna Antoniego Formanowicza. W dokumencie potwierdzającym przyjęcie Walentego na naukę zawodu zapisano, że

3. Fragment protokołu z księgi kołodziejów z Buku pochodzący z 15 lutego 1733 r. przyjmuje się *Walętego Formanowicza* [który] *imieniem Antoniego y rodzicielki Ewy Formanowiczowy mieszczan bukowskich* [został] *splodzony...*²⁶. Zapis ten pochodzący z 15 lutego 1733 roku i jest najwcześniejszym zapisem z ksiąg bukowskich (poza metrykalnymi), w których podano status społeczny rodziny Formanowiczów. Cytowany fragment przedstawiam obok (fot. 3).

Antoni i Ewa co najmniej od dnia ślubu – z przerwą w okresie panoszącej się zarazy – mieszkali na Targowisku. Kowalczyk nazwę Targowisko (Targowiska) przypisuje ulicy w Buku, znanej od końca XVI wieku: „W zachowanych księgach poboru szosu [podatku] biskupiego i czynszów z lat 1589 – 1593 obok wymienionych już znaleźć można ulice (...) Targowiska, (...)”²⁷. Na podstawie przeglądu zapisów chrztów z I połowy XVIII w. sędzę, że Targowisko (zawsze wymieniane jako odrębne od Buku miejsce urodzenia chrzczonego dziecka) było przedmieściem położonym poza istniejącymi jeszcze wówczas murami miejskimi. Mieszkali tam rzemieślnicy niższej rangą od rzemieślników – patrycjuszów bukowskich – zamieszkałych w centrum miasta. Wśród rodzin zamieszkałych na Targowisku na czoło wybijają się: Pawełczykowie, Sobańscy, Kucharzewiczowie, Ludowiczowie, Wurchowie (rodzina o niemieckim pochodzenia nazwisku *Wurche* - katolicy), Cichowiczowie, Leywodowie, Rucińscy, Dybizbańscy, Boińscy (wśród nich rodzina Jana i Ewy z d. Formanowicz) i in. Trudno jest na podstawie zapisów w księdze chrztów ustalić "hierarchię" rodzin zamieszkałych na Targowisku. W każdym razie Formanowiczowie sytuują się raczej poza grupą wyżej wymienionych.

Ewa, żona Antoniego Formanowicza, w dn. 23 czerwca 1705 r. została matką chrzestną Jana, syna Bartłomieja Woycika [Wójcika] i Anny, małżonków zamieszkałych na Targowisku. Ojcem chrzestnym dziecka został Maciej (Mathias) Wit z Otusza²⁸. Antoni Formanowicz zmarł jako *civis Bucoviensis* (obywatel bukowski), w dn. 10 listopada 1732²⁹. Oprócz określenia wspomnianego statusu społecznego (obywatel), w akcie zgonu Antoniego użyto przed jego imieniem łacińskiego przymiotnika *famatus*.

Od najstarszych zachowanych bukowskich ksiąg parafialnych i cechowych, aż do połowy lat 30-tych XVIII wieku, Antoni i Ewa z dziećmi tworzyli jedyną rodzinę mieszkającą w Buku i posługującą się nazwiskiem Formanowicz. Jako kolejna w 1736 roku pojawiła się rodzina Walentego Formanowicza, syna Antoniego i Ewy, który ożenił się z Reginą, córką Andrzeja Karczmarza z Wilkowa.

Nie przyniosła rezultatu kwerenda w bukowskich księgach cechowych i miejskich, mająca na celu odnalezienie jakichkolwiek innych – poza metrykalnymi - zapisów o Antonim Formanowiczu. Kwerenda objęła okres od 1680 do 1732 roku, a więc przypuszczalny okres życia Antoniego. Skąpość materiału z okresu staropolskiego w Archiwum Państwowym w Poznaniu pozwoliła jedynie na wykluczenia. Antoni nie był na pewno rzeźnikiem z Buku, bowiem księga tego cechu zachowała się, a wzmianek o Formanowiczu w niej nie napotkano. Nie był także kołodziejem, gdyż nie został wymieniany jako majster czy czeladnik na początkowych kartach protokołu kołodziejów z Buku w latach 1729 – 1732, a więc okresie, gdy jeszcze żył. Podobnie nie został wymieniony w księdze cechu krawców, zachowanej od 1724 r. Antoni mógł być szewcem, kowalem lub innym rzemieślnikiem czy kupcem, których księgi cechowe nie dotrwały do naszych czasów. Mógł być także kuśnierzem³⁰, podobnie jak pierwszy z Formanowiczów z

²⁶ Protokolarz cechu kołodziejów z Buku, APP, zespół 1302, sygn. 2, s. 37.

²⁷ Kowalczyk Andrzej, *Buk. Zarys dziejów miasta*, Poznań 1989.

²⁸ AAP, Buk, *Liber Bapt.* 1701-1708, s. 32

²⁹ Zapisy metrykalne w parafialnych księgach bukowskich (AAP)

³⁰ Miasto Buk otrzymało przywilej na cech kuśnierski już w 1483 r. Zob.: Czwojdrak T., *Przemysł w latyfundiach biskupstwa poznańskiego od XVI – XVIII wieku* (Z dziejów wsi polskiej), Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, 1964, T.20, s. 3-38.

Wielichowa, który w 1716 r. wstąpił do tamtejszego cechu kuśnierskiego³¹. W księgach wielichowskich nie ma zapisów o wcześniejszych Formanowiczach. Sądzę więc, że Andrzej przybył do tego miasta właśnie z Buku, będąc już mistrzem, bądź co najmniej czeladnikiem w swoim zawodzie. Moje przypuszczenie opieram na wynikach dotychczasowych badań genealogicznych. Ślady Formanowiczów w Wielkopolsce na przełomie XVII i XVIII wieku (przed 1716) znajdujemy jedynie w bukowskich księgach metrykalnych. Na tej podstawie przypuszczam, że Antoni i Andrzej Formanowiczowie należeli do tej samej rodziny (mogli być braćmi) i wyuczili się tego samego zawodu. Buk i Wielichowo należały do końca XVIII w. do biskupa poznańskiego i stanowiły centra kluczy bukowskiego i wielichowskiego. Wnioskuje z tego, że przenosiny rzemieślników z miasta do miasta w obrębie majątku biskupiego były stosunkowo proste i być może częste. Niemożliwa jest jednak weryfikacja moich przypuszczeń w źródle pierwotnym, gdyż nie zachowała się księga cechu kuśnierzy z Buku. Jednak inne źródła wskazują, że Buk na przełomie XVII i XVIII wieku był silnym ośrodkiem kuśnierskim³². Mistrzem w tym fachu był m.in. Maciej Zbarata *vel* Zbaralski, świadek na ślubie Antoniego i Ewy Formanowiczów.

Aktualizowano:

27 maja 2019

³¹ Kaletka Adam Henryk, *Z przeszłości ...* op.cit.

³² Sądzę tak na podstawie zapisów z księgi zmarłych (*LM*) i księgi ochrzczonych (*LB*) z tego okresu. Podawano w nich zawód osób zmarłych lub rodziców chrzczących dziecko. W okresie od 1686 do 1703 odnalazłem zapisy o sześciu kuśnierzach (zapewne mistrzach). Byli nimi Wawrzyniec Babski (*LM*: 1686), Florian Kempka (*LM*: 1687), Maciej Zbaralski *vel* Zbarata, który pochował swoją córkę (*LM*: 1690); Piotr Cygański (*LM*: 1692); Piotr Księżycki (*LB*: 1702); Franciszek /?/ (*LB*: 1703). Osoby te i inne o tych nazwiskach, stanowiły szczyt partyejatu bukowskiego.